

**Чупандіна Галина Василівна**

здобувачка третього освітньо-наукового рівня

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,  
Харків, УкраїнаE-mail: [nelliashka@gmail.com](mailto:nelliashka@gmail.com)ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-4132-4018>**Соціально-педагогічні умови розвитку соціально-емоційних навичок  
у дітей із РАС в освітньо-розвивальному середовищі**

У статті висвітлено проблему розвитку соціально-емоційних навичок у дітей із розладами аутичного спектра (РАС) в умовах освітньо-розвивального середовища. Здійснено теоретичний аналіз сучасного наукового дискурсу щодо змісту базових понять, зокрема: «соціально-емоційні навички» (життєво важливі компетентності, що зумовлюють здатність особистості до ефективної взаємодії з іншими, усвідомлення, вираження і регуляції власного емоційного стану, побудови гармонійних міжособистісних стосунків); «освітньо-розвивальне середовище» (спеціально організований соціально-педагогічний осередок, структурований з урахуванням потреб та можливостей дітей із РАС, що інтегрує інституційні, технічні, методичні й соціокультурні ресурси); «соціально-педагогічні умови» (організована сукупність соціальних і педагогічних впливів, спрямованих на забезпечення повноцінного розвитку соціально-емоційних навичок дитини, зокрема формування самосвідомості, емоційної саморегуляції, соціальної обізнаності, навичок взаємодії та відповідального прийняття рішень).

Особливу увагу приділено науковому обґрунтуванню соціально-педагогічних умов розвитку соціально-емоційних навичок у цільовій категорії дітей у межах освітньо-розвивального середовища.

У межах дослідження виокремлено три ключові соціально-педагогічні умови: індивідуалізацію освітнього процесу на основі ресурсного потенціалу дитини; формування висококваліфікованої міждисциплінарної команди фахівців, активне залучення сім'ї до процесу розвитку соціально-емоційних навичок дітей із РАС та налагодження ефективної взаємодії обох суб'єктів; ресурсне забезпечення освітньо-розвивального середовища та формування в ньому позитивного соціально-емоційного клімату.

Наголошено на необхідності створення цих умов з урахуванням трьох взаємопов'язаних рівнів освітньо-розвивального середовища: мікрорівня – індивідуально-особистісного (внутрішній світ дитини, її потреби, здібності, емоційні особливості); мезорівня – соціального (фахівці та родина); макрорівня – інституційного (технічне, методичне забезпечення та сприятлива соціально-емоційна атмосфера освітньо-розвивального середовища).

**Ключові слова:** соціально-емоційні навички, діти з розладами аутичного спектра, освітньо-розвивальне середовище, соціально-педагогічні умови, розвиток.

**Вступ.** У сучасному науковому дискурсі, як вітчизняному, так і зарубіжному, спостерігається посилення інтересу до всебічного дослідження проблеми розвитку соціально-емоційних навичок у дітей як ключових компонентів їхніх життєвих компетентностей. Здатність розпізнавати, регулювати та виражати емоції, установлювати міжособистісні зв'язки, а також діяти співчутливо й конструктивно у соціальному середовищі розглядається сучасною наукою як не менш важлива, ніж когнітивні досягнення. Особливої наукової уваги ця тематика набуває у контексті дослідження питання пошуку ефективних шляхів розвитку соціально-емоційних навичок у дітей із розладами аутичного спектра (РАС), для яких відповідна сфера є зоною найбільшої уразливості.

Проблематика розвитку соціально-емоційних навичок дітей із РАС уже знайшла відображення як у концептуальних засадах Нової української школи, так і в наукових розвідках сучасних українських і зарубіжних дослідників. Зокрема, у роботах С. Jones, G. Powell, K. Unwin (Unwin, Powell & Jones, 2021), Т. Ranadive та співавторів (Ranadive, Khurana, Bhinderwala, Ramachandran, Kolibylu Raghupathy & Krishna Rao, 2025), N. Lopez-Bouzas, M. del Moral-Perez, J. Castaneda-Fernandez (Lopez-Bouzas, del

Moral-Perez & Castañeda-Fernandez, 2024), Т. Скрипник (Скрипник, 2019), а також В. Вінс, А. Бондарчука та Л. Шумейко (Вінс, Бондарчук & Шумейко, 2024) висвітлено окремі аспекти впливу середовищних чинників на розвиток соціально-емоційних навичок дітей із РАС.

Однак питання теоретичного осмислення соціально-педагогічних умов розвитку соціально-емоційних навичок у дітей із РАС в освітньо-розвивальному середовищі досі не стало об'єктом системного наукового аналізу. Така наукова прогалина зумовлює потребу в обґрунтуванні та структуризації зазначених умов, що й визначає актуальність цього дослідження.

**Мета та завдання дослідження** полягають у змістовому розкритті поняття «соціально-педагогічні умови», теоретичному обґрунтуванні та структуризації соціально-педагогічних умов розвитку соціально-емоційних навичок у дітей із РАС в освітньо-розвивальному середовищі.

**Матеріали та методи дослідження.** Методологічною основою дослідження став контент-аналіз наукової літератури, що дав змогу уточнити сутнісний зміст понять «соціально-емоційні навички» та «соціально-педагогічні умови». Для обґрунтування та структуризації соціально-педагогічних умов було використано методи аналізу, узагальнення та систематизації наукових джерел.

**Результати дослідження.** Соціально-емоційні навички є ключовим складником життєвої компетентності особистості, оскільки зумовлюють її здатність до ефективної взаємодії з іншими, усвідомлення, вираження та регуляції власного емоційного стану, а також побудови здорових міжособистісних стосунків. До кола таких навичок відносять уміння розпізнавати емоції (власні та чужі), виявляти емпатію, приймати виважені рішення, долати стресові ситуації, конструктивно вирішувати конфлікти, працювати в команді тощо. Саме ці навички забезпечують успішну соціалізацію особистості та сприяють її інтеграції у соціум.

У контексті сучасних соціально-освітніх реалій розвиток соціально-емоційних навичок є критично важливим для дітей із РАС. Це зумовлено тим, що зазначена категорія дітей нерідко демонструє складнощі в усвідомленні та вираженні емоцій, а також у встановленні й підтримці соціальних контактів. Такі особливості ускладнюють їхню повноцінну взаємодію з ровесниками та дорослими, що призводить до зниження рівня соціальної інклюзії та, як наслідок, негативно впливає на їхній особистісний розвиток і перспективи інтеграції у суспільство.

У сучасному науковому дискурсі соціально-емоційні навички трактуються як інтегрований набір когнітивних, емоційних і поведінкових компонентів, що забезпечують здатність індивіда до ефективного функціонування у соціальному середовищі. Ці навички є основою для особистісного розвитку, формування стійких міжособистісних зв'язків, соціальної інтеграції та психоемоційного благополуччя.

Сприятливе підґрунтя для розвитку соціально-емоційних навичок у дітей із РАС формується в освітньо-розвивальному середовищі, адаптованому до їхніх індивідуальних особливостей, потреб і можливостей.

У межах даного дослідження під освітньо-розвивальним середовищем розуміється спеціально організований соціально-педагогічний осередок, структурований з урахуванням особливих потреб дітей із РАС, який інтегрує інституційні, матеріально-технічні, методичні, інформаційні та соціокультурні ресурси. Таке середовище, окрім забезпечення широкого спектра освітніх і розвивальних впливів, потенційно виступає платформою для розвитку соціально-емоційних навичок у дітей із РАС. Зокрема, йдеться про розвиток здатності розпізнавати й виражати власні емоції, розуміти емоційні стани інших, установлювати позитивні соціальні зв'язки, ефективно взаємодіяти з однолітками та долати труднощі міжособистісної комунікації.

Варто підкреслити, що сам по собі факт перебування дитини з РАС в освітньо-розвивальному середовищі не забезпечує цілеспрямованого розвитку соціально-емоційних навичок. Прогрес у цій сфері залежить від систематичного та сфокусованого створення соціально-педагогічних умов, що сприяють розвитку емоційної саморегуляції, ефективних комунікативних навичок та соціальної інтеграції. Лише за таких обставин освітньо-розвивальне середовище стає дієвим каталізатором особистісного розвитку та повноцінного включення у соціум дітей із РАС.

У цьому дослідженні соціально-педагогічні умови розвитку соціально-емоційних навичок дітей із РАС визначаються як організована сукупність соціальних і педагогічних впливів (обставин, заходів), що створюються на трьох взаємопов'язаних рівнях: макрорівні (інституційному), мезорівні (соціальному) та мікрорівні (індивідуально-особистісному). Цілісність і скоординованість цих впливів спрямовані на забезпечення повноцінного розвитку соціально-емоційних навичок дитини з РАС, зокрема формування самосвідомості, емоційної саморегуляції, соціальної обізнаності, навичок взаємодії, відповідального прийняття рішень тощо. Створення таких умов передбачає урахування як індивідуальних особливостей дитини, так і соціального контексту її розвитку.

У процесі конкретизації соціально-педагогічних умов, що сприяють розвитку соціально-емоційних навичок дітей із РАС в умовах освітньо-розвивального середовища, цінним методологічним орієнтиром

стала концептуальна позиція, викладена у праці В. Вінс, А. Бондарчука та Л. Шумейко (Вінс, Бондарчук & Шумейко, 2024). Автори наголошують на необхідності комплексного підходу, який поєднує індивідуалізацію освітнього процесу, застосування візуальної підтримки, структурування навчального середовища, активізацію взаємодії з ровесниками, тісну співпрацю з родиною та використання сучасних технологій. Особливу увагу дослідники приділяють ролі мультидисциплінарної команди фахівців як ключової умови ефективної реалізації зазначених підходів. Такий цілісний підхід, за їхніми висновками, створює підґрунтя для результативного формування соціальних навичок дітей та підтримує процес їх соціальної адаптації.

Спираючись на результати теоретичного аналізу, вивчення напрацювань сучасної практики та власні дослідницькі спостереження, нами окреслено ключові соціально-педагогічні умови, що забезпечують розвиток соціально-емоційних навичок у дітей із РАС в освітньо-розвивальному середовищі.

Насамперед, однією з ключових умов виступає індивідуалізація освітнього процесу на основі ресурсного потенціалу дитини. Ідеться про визнання кожної дитини з РАС як унікальної особистості із власними сильними боками, інтересами та потребами. Такий підхід передбачає опору на індивідуальні можливості дитини, які є фундаментальними для розвитку соціально-емоційних навичок.

По-друге, суттєвими умовами є формування висококваліфікованої міждисциплінарної команди фахівців, активне залучення сім'ї до процесу розвитку соціально-емоційних навичок дітей із РАС а також налагодження тісної та скоординованої взаємодії між командою фахівців та сім'єю. Це передбачає залучення до процесу розвитку соціально-емоційних навичок дітей фахівців різного профілю, зокрема психологів, соціальних педагогів, учителів-реабілітологів, ерготерапевтів, АВА-терапевтів та ін., які володіють спеціалізованими знаннями, уміннями та якостями для роботи з дітьми з РАС. Водночас надзвичайно важливим є налагодження партнерської взаємодії між командою фахівців та батьками, що забезпечує узгодженість, безперервність та стійкість розвитку соціальних навичок як в освітньо-розвивальному середовищі, так і в домашніх умовах.

По-третє, значущими умовами виступають належне ресурсне забезпечення освітньо-розвивального середовища та формування в ньому позитивного соціально-емоційного клімату. Ідеться про сенсорно адаптований простір із зонами відпочинку, візуальною підтримкою, методичними та технічними засобами, які відповідають специфіці потреб дітей із РАС. Окрім ресурсного аспекту, важливою є атмосфера прийняття, підтримки та доброзичливості, що формується завдяки толерантному ставленню педагогів, ровесників та інших учасників освітнього процесу.

Деталізований аналіз першої з виокремлених соціально-педагогічних умов – індивідуалізації освітнього процесу на основі ресурсного потенціалу дитини – дає змогу окреслити основні напрями її реалізації. Забезпечення цієї умови передбачає:

- усебічне виявлення індивідуального потенціалу дитини у когнітивній, емоційній, соціальній та сенсорній сферах, що дає змогу зосередити освітній вплив на сильних боках, а не на труднощах розвитку;
- конструювання індивідуальної освітньої траєкторії з урахуванням освітніх потреб, інтересів, темпу засвоєння інформації та особливостей сприймання;
- використання адаптованих методичних підходів, зокрема особистісно орієнтованих, структурованих і візуально підтриманих методик (TEACCH, PECS, body percussion, соціальні історії, візуальні розклади, елементи ларпінгу тощо), які формують для дітей безпечне, передбачуване й сенсорно організоване середовище.

Реалізація другої умови – формування міждисциплінарної висококваліфікованої команди фахівців та активне залучення сім'ї до процесу розвитку соціально-емоційних навичок дітей із РАС на засадах сталої, конструктивної взаємодії між цими двома суб'єктами, на нашу думку, передбачає:

- проведення консультативно-інформаційної роботи, спрямованої на забезпечення фахівців і батьків сукупністю фахових знань, практичних навичок та особистісних якостей, необхідних для ефективної роботи з розвитку соціально-емоційних навичок у дітей із РАС;
- надання соціально-педагогічної підтримки батькам, спрямованої на формування розуміння специфіки розвитку соціально-емоційних навичок у дітей із РАС і важливості постійної підтримки, корекції та розвитку цих навичок у домашньому середовищі;
- організацію спільних семінарів, вебінарів та інших заходів, що сприятимуть зміцненню ефективної партнерської взаємодії між фахівцями та сім'єю, формуючи основу для стійкої та узгодженої роботи над розвитком соціально-емоційних навичок у дітей із РАС.

Щодо третьої умови – ресурсного забезпечення освітньо-розвивального середовища та створення позитивної соціально-емоційної атмосфери в ньому – її реалізація здійснюється шляхом:

- створення безпечного та сенсорно адаптованого простору, обладнаного сенсорними кімнатами, зонами емоційної розрядки (куточками спокою), інтерактивними панелями та підлогами з тактильними

й візуальними стимулами, просторово організованими зонами для індивідуальної та групової взаємодії, спеціалізованим освітленням і шумоізоляцією;

- забезпечення відповідними методичними матеріалами (картами, наочними розкладами, піктограмами, комунікативними таблицями, книгами життєвими історіями тощо) та технічними засобами (планшетами, комп'ютерами тощо);

- формування підтримувальної соціально-емоційної атмосфери, що ґрунтується на толерантності, емпатії та прийнятті з боку всіх учасників освітнього процесу, у тому числі однолітків.

Ефективне створення соціально-педагогічних умов розвитку соціально-емоційних навичок у дітей із РАС передбачає урахування трьох взаємопов'язаних рівнів: мікрорівня (індивідуально-особистісного), мезорівня (соціального) та макрорівня (інституційного), що забезпечує цілісність і системність освітнього процесу.

На завершення розгляду ключових аспектів соціально-педагогічних умов розвитку соціально-емоційних навичок у дітей із РАС в освітньо-розвивальному середовищі варто підкреслити, що обґрунтований комплекс умов базується на принципі цілісної взаємодії внутрішніх (особистісних, психологічних, індивідуальних) і зовнішніх (інституційних, соціальних, матеріально-технічних, методичних) ресурсів, що узгоджується з основними положеннями ресурсного підходу.

**Обговорення результатів.** Отримані результати підтверджують, що соціально-емоційні навички є важливими життєвими компетенціями, без яких ускладнюються ефективна соціалізація, емоційна саморегуляція та міжособистісна взаємодія. Відсутність цілеспрямованого соціально-педагогічного сприяння розвитку цих навичок у дітей із РАС підвищує ризик їх соціальної ізоляції та комунікативних труднощів.

Результати дослідження узгоджуються з висновками інших науковців, зокрема В. Вінс, А. Бондарчука, Л. Шумейко, які підкреслюють важливість системного, міждисциплінарного та ресурсноорієнтованого підходів до формування соціально-емоційних навичок у дітей із РАС.

Визначення трьох ключових соціально-педагогічних умов: індивідуалізації освітнього процесу на основі ресурсного потенціалу дитини; формування міждисциплінарної команди та залучення сім'ї до розвитку соціально-емоційних навичок у тісній взаємодії; належного ресурсного забезпечення освітньо-розвивального середовища та формування в ньому позитивного соціально-емоційного клімату ілюструє практичне втілення принципів ресурсної парадигми.

Запропоновані три рівні створення кожної з визначених умов (мікрорівень, мезорівень і макрорівень).

Результати дослідження не вичерпують усієї складності порушеної проблеми. Актуальним залишається подальше вивчення ефективних методів оцінювання рівня розвитку соціально-емоційних навичок у дітей із РАС в умовах освітньо-розвивального середовища. Окрім того, потребують подальшого розроблення та емпіричної перевірки форми, методи й методики, що впроваджуються в межах окреслених соціально-педагогічних умов.

**Висновки.** Узагальнюючи, зазначимо, що соціально-емоційні навички є критично важливим компонентом особистісного становлення дітей із РАС, оскільки забезпечують здатність до адаптації, ефективної взаємодії та емоційної саморегуляції у соціумі.

Наукові дослідження підтверджують, що структуроване й цілеспрямовано організоване освітньо-розвивальне середовище має значний потенціал для сприяння розвитку таких навичок. Водночас сама лише фізична присутність дитини в освітньо-розвивальному осередку не є запорукою якісного розвитку соціально-емоційних навичок. Для досягнення стійких і значущих результатів необхідна системна, цілеспрямована та комплексна діяльність, що охоплює створення відповідних соціально-педагогічних умов у межах освітнього середовища.

Спираючись на результати теоретичного аналізу, узагальнення практичного досвіду та власне емпіричне дослідження, у межах нашого дослідження було виокремлено три ключові соціально-педагогічні умови, що є визначальними для розвитку соціально-емоційних навичок у дітей із РАС в освітньо-розвивальному середовищі:

- індивідуалізація освітнього процесу, що базується на комплексному врахуванні ресурсного потенціалу, сильних боків, потреб та інтересів кожної дитини;

- формування висококваліфікованої міждисциплінарної команди фахівців та активне залучення батьків до процесу розвитку соціально-емоційних навичок дітей із забезпеченням систематичної взаємодії між командою фахівців та батьками;

- створення належного ресурсного забезпечення освітньо-розвивального простору, адаптованого до потреб дітей із РАС, та формування в ньому сприятливого соціально-емоційного клімату.

Ці умови створюються з урахуванням трьох взаємопов'язаних рівнів освітньо-розвивального середовища: мікрорівня – індивідуально-особистісного (внутрішній світ дитини, її потреби, здібності,



емоційні особливості); мезорівня – соціального (фахівці та родина); макрорівня – інституційного (технічне, методичне забезпечення та сприятлива соціально-емоційна атмосфера освітньо-розвивального середовища).

Такий багаторівневий підхід узгоджується з ресурсною парадигмою, що орієнтує освітній процес на активізацію як внутрішніх резервів дитини, так і зовнішніх підтримувальних чинників, що спільно сприяють її гармонійному розвитку, особистісному зростанню та соціальній інтеграції.

Дане дослідження не вичерпує всієї складності порушеної проблематики та потребує подальшого наукового осмислення. Зокрема, актуальним залишається питання емпіричної перевірки ефективності обґрунтованих соціально-педагогічних умов розвитку соціально-емоційних навичок у дітей із РАС в освітньо-розвивальному середовищі.

### **Література**

Вінс В.А., Бондарчук А.Г., Шумейко Л.А. Психолого-педагогічні умови формування соціально-емоційних навичок у молодших школярів із розладами аутистичного спектру. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2024. № 3. С. 44–48.

Скрипник Т.В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху : монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 208 с.

Unwin K.L., Powell G., Jones C.R.G. The use of Multi-Sensory Environments with autistic children: Exploring the effect of having control of sensory changes. *Autism*. 2021. Vol. 26(6), pp. 1379–1394.

Ranadive T., Khurana S., Bhinderwala A.M., Ramachandran S., Kolibylu Raghupathy M., Krishna Rao. Effect of sensory enriched environment as an intervention on behaviors in children with autism spectrum disorder: a systematic review. *International Journal of Developmental Disabilities*. 2025. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/ref/10.1080/20473869.2024.2443699?scroll=top> (дата звернення: 06.04.2025).

López-Bouzas N., del Moral-Pérez M.E., Castañeda-Fernández J. Improved socio-emotional skills in students with autism spectrum disorder (ASD) following an intervention supported by an augmented gamified environment. *International Journal of Child-Computer Interaction*. 2024. T. 42. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212868924000527> (дата звернення: 06.04.2025).

## **Socio-pedagogical conditions for the development of socio-emotional skills in children with ASD in an educational and developmental environment**

**Chupandina Galyna**

*Student of the Third Educational and Scientific Level*

*Communal Institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council, Kharkiv, Ukraine*

*The article highlights the problem of the development of socio-emotional skills in children with autism spectrum disorders (ASD) in an educational and developmental environment. A theoretical analysis of the modern scientific discourse on the content of basic concepts is carried out, in particular: «socio-emotional skills» (as vital competencies that determine the ability of an individual to effectively interact with others, to be aware of, express and regulate their own emotional state, to build harmonious interpersonal relationships); «educational and developmental environment» (a specially organized socio-pedagogical space, structured taking into account the special educational needs of children with ASD); «socio-pedagogical conditions» (an organized set of social and pedagogical influences aimed at ensuring the full development of the child's socio-emotional skills, in particular the formation of self-awareness, emotional self-regulation, social awareness, interaction skills and responsible decision-making).*

*Particular attention is paid to the scientific substantiation of the socio-pedagogical conditions for the development of socio-emotional skills in the target category of children within the educational and developmental environment.*

*Within the framework of the study, three key socio-pedagogical conditions were identified: individualization of the educational process based on the child's resource potential; formation of a highly qualified interdisciplinary team of specialists, active involvement of the family in the process of developing socio-emotional skills of children with ASD and establishing effective interaction with the child's family; resource provision of the educational and developmental environment and the formation of a positive socio-emotional climate in it.*

*It is emphasized that these conditions need to be created taking into account three interconnected levels of the educational and developmental environment: micro-level – individual-personal (the child's inner world, his needs, abilities, emotional characteristics); meso-level – social (specialists and family); macro-level – institutional (technical, methodological support and favorable socio-emotional atmosphere of the educational and developmental environment).*

**Keywords:** socio-emotional skills, children with autism spectrum disorders, educational and developmental environment, socio-pedagogical conditions, development.

---

### References

Vins, V.A., Bondarchuk, A.H., Shumeiko, L.A. (2024). Psykholoho-pedahohichni umovy formuvannia sotsialno-emotsiinykh navychok u molodshykh shkoliariv z rozladamy autystychnoho spektru [Psychological and pedagogical conditions for the formation of social and emotional skills in younger schoolchildren with autism spectrum disorders]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriya: Psykholohiia, Uzhhorod. № 3. 44–48 [in Ukrainian].

Skrypnyk, T.V. (2019). *Dity z autyzmom v inkluzii: stsennarii uspikhu* [Children with autism in inclusion: success scenarios]. Kyiv : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].

Unwin, K.L., Powell, G., Jones, C.R.G. (2021). The use of Multi-Sensory Environments with autistic children: Exploring the effect of having control of sensory changes. *Autism*. Vol. 26(6), pp. 1379–1394.

Ranadive, T., Khurana, S., Bhinderwala, A.M., Ramachandran, S., Kolibylu Raghupathy, M., Krishna, Rao (2025). Effect of sensory enriched environment as an intervention on behaviors in children with autism spectrum disorder: a systematic review. *International Journal of Developmental Disabilities*. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/ref/10.1080/20473869.2024.2443699?scroll=top>

López-Bouzas, N., del Moral-Pérez, M.E., Castañeda-Fernández, J. (2024). Improved socio-emotional skills in students with autism spectrum disorder (ASD) following an intervention supported by an augmented gamified environment. *International Journal of Child-Computer Interaction*. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212868924000527> [in English].

---

Accepted: May 16, 2025